

Om en svensk–fransk parallellkorpus

Nytta och tillämpningar

Pauli Kortteinen och Mårten Ramnäs,
doktorander i franska

Det är sedan länge känt att översatta texter tenderar att vara färgade av det språk som de är översatta från. Det finns därför kritiska lingvister som vill varna för översatta texter som textmaterial i kontrastiv språkforskning. Men tillgängliga tvåspråkiga ordböcker och kontrastiva grammatikor ger ofta en förenklad och därför missvisande bild av de ekvivalensförhållanden som råder mellan olika språk och behovet av forskning kring översättningsprocesser kvarstår. Vi vill i denna uppsats – med exempel hämtade från språkvetenskapen – också belysa hur forskning vid humanistisk fakultet kan förnyas och utvecklas. På grundval av empiriskt material i form av en svensk–fransk parallellkorpus, som består av både originaltexter och översättningar, skall vi försöka visa hur förhållandet mellan två språk kan beskrivas på ett mer utförligt och nyanserat sätt än vad som är fallet i nu existerande lexikon och grammatikor.

Den svensk–franska parallellkorpusen CPSF

Den svensk–franska parallellkorpusen *Corpus Parallèle Suédois–Français* (CPSF), som byggts upp vid institutionen för romanska språk vid Göteborgs universitet, ligger till grund för två nu pågående avhandlingsprojekt inom kontrastiv språkforskning. Det ena handlar om de svenska positionsverben *stå*, *sitta* och *ligga* (Kortteinen) och det andra om det svenska verbet *få* (Ramnäs). Undersökningarna syftar till att kontrastivt beskriva bruket av dessa högfrekventa svenska verb och deras franska motsvarigheter (ekvivalenter).

CPSF består av fyra delkorporar: tio svenska originaltexter (SO) med deras franska översättningar (FÖ) samt tio franska originaltexter (FO)

med deras svenska översättningar (SÖ). Det sammanlagda antalet ord i korpusen uppgår till ca 2,8 miljoner. (Se fig. 1.)

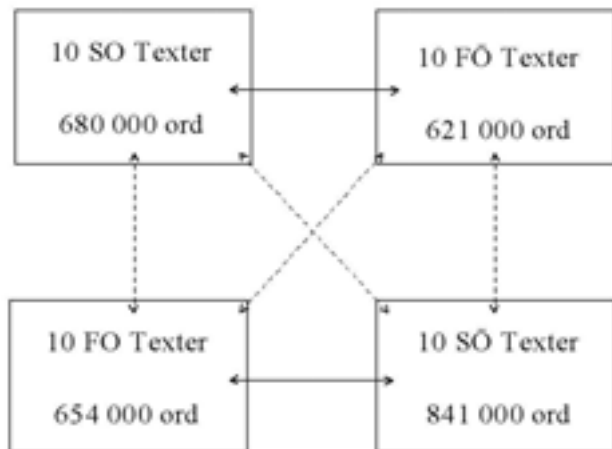

Fig. 1: Sammansättning av den svensk-franska parallellkorpusen CPSE.

En korpus som är uppbyggd enligt en sådan modell har flera fördelar. Man kan jämföra svenska originaltexter med deras franska översättningar, dvs. i vårt fall undersöka hur de svenska verben har översatts till franska. Eftersom korpusen innehåller franska originaltexter, kan man även ta reda på vad som är de franska källkvivalenterna till olika förekomster av något av de studerade verben i en given svensk översättning. Man kan således – till skillnad från tidigare översättningskorpusar – jämföra bruket av ord, uttryck och konstruktioner i översatta texter med deras användning i originaltexter och därigenom bland annat studera fenomen som över- och underanvändning i målspråket. För att kunna observera avvikelser i bruket av de studerade verben hos enskilda författare och översättare, har CPSE byggts upp av hela texter och inte enbart delar av texter. I det som följer kommer vi att med några exempel visa hur översatta texter på anmärkningsvärda sätt kan avvika från originaltexter.

Verben stå, sitta och ligga

En sökning i CPSF ger sammanlagt 6 149 förekomster av verben *stå* (2 449), *sitta* (1 822) och *ligga* (1 878). I diagrammet nedan återges antalet förekomster i relativa frekvenser fördelade mellan svenska originaltexter (SO) och svenska översättningar från franska (SÖ). Verbet *stå* förekommer 202 gånger per 100 000 ord i svenska originaltexter och 173 gånger per 100 000 ord i svenska översättningar. Vad beträffar verben *sitta* och *ligga* är skillnaden mellan svenska original och svenska översättningar ännu mycket större. Den relativa frekvensen för verbet *sitta* är betydligt lägre i svenska översättningar från franska än i svenska originaltexter: 173 förekomster i svenska original mot 104 förekomster i svenska översättningar. För verbet *ligga* är motsvarande siffror 180 förekomster i originaltexterna mot 105 i översättningarna.

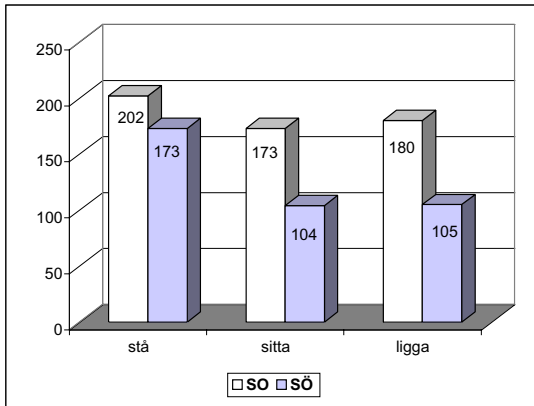

Fig. 2: Relativa frekvenser (per 100 000 ord) för verben *stå*, *sitta* och *ligga* i CPSF.

Disproportionen mellan antalet förekomster av verben *stå*, *sitta* och *ligga* i svenska originaltexter och svenska översättningar kan tänkas ha flera orsaker. Genom att närmare studera några grundläggande användningstyper av positionsverben i svenskan och vad dessa motsvaras av i franskan, kommer vi här att försöka ge en möjlig förklaring till denna snedfördelning.

De svenska positionsverben används prototypiskt för att referera till en stående, sittande eller liggande person som befinner sig på en bestämd plats. I franskan motsvaras verben *stå*, *sitta* och *ligga* i detta fall inte av enkla verb utan av morfologiskt mer komplexa uttryck som *être debout* 'vara upprätt', *être assis* 'vara sutten' och *être couché* 'vara lagd'. Verbet *être* kan alternera med generella befintlighetsverb som till exempel *se trouver* 'befinna sig', *se tenir* 'uppehålla sig', *rester* 'förbli' eller helt utelämnas i förkortade satser som i (1).

- (1) Jag har lätt att sova var jag än
befinner mig och antingen jag
ligger eller **sitter** (Sundman) → Je dors facilement n'importe
où, soit couché, soit assis

När man undersöker förekomsterna av positionsverb i CPSE, kan man snabbt konstatera att det inte råder något enkelt ekvivalensförhållande mellan svenskan och franskan. Det har bland annat visat sig att de franska uttrycken *être* (eller något generellt befintlighetsverb) följt av *debout*, *assis* och *couché* endast förekommer som motsvarigheter till de svenska positionsverben i markerad prototypisk användning, dvs. i kontexter där sättet på vilket någon uppehåller sig på en viss plats är ny eller viktig information. För verbet *stå* innebär det till exempel att endast 7 procent av de 2 449 förekomsterna i CPSE i franskan motsvaras av uttryck som innehåller adverbet *debout*.

I omarkerade kontexter, där sättet på vilket någon uppehåller sig på en viss plats inte är framhävt, används positionsverben i svenskan ofta som generella befintlighetsverb. I exempel (2) skulle verbet *stå* teoretiskt sett kunna ersättas med andra verb som *vara*, *befinna sig* eller *uppehålla sig*, även om det i praktiken är mer idiomatiskt att använda verbet *stå*. I franskan motsvaras positionsverb i omarkerad prototypisk användning av just generella verb som *être* 'vara', *rester* 'förbli', *se tenir* 'uppehålla sig', *se trouver* 'befinna sig', etc.

- (2) de **stod** ensamma i sina fin-
kläder i salen och skålade för
sin förstfödde (Myrdal) → ils restèrent seuls dans la grande
salle, vêtus de leurs habits de fête,
et levèrent leurs verres à leur aîné

Verben *stå*, *sitta* och *ligga* används i svenskan inte bara om människor och djur (animata subjekt). I lokativa uttryck förekommer positionsverben ofta med inanimata subjekt, dvs. saker och ting, se (3–5). Då inanimata subjekt inte kan ”stå”, ”sitta” eller ”ligga” i franskan, används i regel även i dessa kontexter generella befintlighetsverb, men vanligt förekommande är också uttrycket *il y a* ’det finns’.

(3) I gathörnet <u>står</u> ett slags vit stenstolpe	←	Au coin de la rue, il y a une espèce de borne blanche (Sartre)
(4) På vänstra pekfingret satt ett litet plåster (Bergman)	→	<u>Il y avait</u> du sparadrap à son indexe gauche.
(5) Deras hus ligger uppe i backen (Myrdal)	→	La maison <u>se trouve</u> plus haut sur la colline

Verben *stå*, *sitta* och *ligga* förekommer ofta i konstruktioner med adjektiv och perfekt particip, både med animata och inanimata subjekt, se (6–7). I dessa så kallade predikativa konstruktioner påminner positionsverben om det svenska kopulaverbet *vara*. Även i predikativa konstruktioner motsvaras positionsverben i franskan av verbet *être* ’vara’ och generella befintlighetsverb.

(6) Ute regnade det och blåste, de teg ändå fram till grinden där bilen <u>stod</u> <u>parkerad</u>	←	Dehors tombait une pluie venteuse ; ils se turent jusqu’au portail près duquel était garée l’auto (Queffélec)
(7) Jag har <u>suttit</u> här <u>instängd</u> med Natacha hela tiden	←	je suis restée enfermée ici avec Natacha pendant tout ce temps (Sarraute)

I de användningstyper som hittills har beskrivits är ekvivalensförhållandet mellan svenska positionsverb och generella befintlighetsverb i franskan systemberoende, förutom i den markerade prototypiska användningen. Medan man i franskan nöjer sig med att uttrycka att någon eller något befinner sig på en *plats*, uttrycker man gärna i svenskan på vilket *sätt* någon eller något befinner sig där. Graden av specificitet i befintlighetsangivelser är sålunda en fundamental skillnad mellan svenskan och franskan. Disproportionen som råder mellan antalet förekomster av positionsverb i svenska originaltexter och svenska översättningar kan till stor del förklaras i ljuset av denna skillnad. Svenska översättare tenderar att påverkas av de franska originaltexterna – de översätter inte franska befintlighetsverb med svenska positionsverb i sådan utsträckning att språket i översättningarna överensstämmer med vad vi finner i svenska originaltexter.

När man läser en översatt text, händer det ibland att man klart ser exempel på hur språket har påverkats av källspråket. Vi har sett att en fördel med den svensk-franska parallellkorpusen är att man i detta material kan observera systematiska skillnader av olika slag mellan originaltexter och översättningar. Systematiska skillnader finner man på olika nivåer för olika användningstyper av positionsverben. Verben *stå*, *sitta* och *ligga* förekommer till exempel ofta i uttryck av typen *stå och vänta*, *sitta och äta* och *ligga och sova*. I denna samordningskonstruktion påminner positions verbet i det första ledet både prosodiskt och semantiskt om ett hjälpverb – det är svagt betonat och dess huvudfunktion är att ange att den handling som verbet i det andra ledet uttrycker skall tolkas som pågående. Här fungerar verben alltså som ett slags markörer av progressiv aspekt. Eftersom det inte är fråga om egentlig samordning av verbfraser, brukar konstruktionen kallas pseudosamordning. Den närmaste engelska motsvarigheten till svensk pseudosamordning är den progressiva formen som består av en form av verbet *be* + presens particip av huvud verbet – *He was thinking* 'Han stod/låg/satt och tänkte'.

I franskan, där de direkta motsvarigheterna till verben *stå*, *sitta* och *ligga* inte kan pseudosamordnas som i svenskan, uttrycks progressiv aspekt på andra sätt – i vårt material främst genom tempusformer av verbet. Om det är fråga om pågående handling i förfluten tid, sätts i franskan det andra ledets verb i imperfekt, som i exempel (8–9).

- (8) Första gången det hände satt
jag och rättade skrivningar ← La première fois que cela est
arrivé, je **corrigeais** des copies
(Ernaux)
- (9) På det lugna vattnet som var
fullt av svarta korn låg en ← Sur l'eau calme et piquetée de
kork och guppade grains noirs, un bouchon **flottait**
(Sartre)

Den näst mest frekventa franska ekvivalenten till svensk pseudosamordning i CPSF är egentlig samordning. Det är dock viktigt att notera att egentlig samordning som motsvarighet till svensk pseudosamordning utslutande återfinns i franska översättningar från svenska.

- (10) Jag satt på golvet i mitt rum
och byggde. Hela tiden låtsas-
des jag. Jag **satt och mum-** → J'étais assis par terre et faisais des
lade för mig själv som jag constructions. Je faisais toujours
brukar göra när jag låtsas rais pour moi-même comme je le
(Myrdal) fais quand je fais semblant

En egentlig samordningskonstruktion, som i exempel (10), är inte en helt tillfredsställande översättningsekvivalent. Medan verben *stå*, *sitta* och *ligga* i sådana konstruktioner är omarkerade och obetonade, är de direkta franska motsvarigheterna markerade. Det framgår tydligt av kontexten i (10) att en översättning till franska av verbet *sitta* i *Jag satt och mumlade* är redundant, eftersom det tidigare i samma stycke både i den svenska originaltexten och den franska översättningen framgår att personen i fråga sitter (på golvet).

De svenska positionsverben förekommer mycket ofta i mer eller mindre fasta uttryck som till exempel *stå till tjänst med*, *stå som spön i backen*, *sitta i fångelse*, *sitta inne med*, *ligga någon i fatet*, *ligga för ankar* och så vidare. Ur ett semantiskt perspektiv utgör de fasta uttrycken en heterogen grupp,

dvs. deras betydelser är inbördes olika och avviker mer eller mindre från positionsverbens grundläggande betydelser. Ur ett kontrastivt perspektiv resulterar detta i ett brett spektrum av franska motsvarigheter, som av utrymmesskäl inte beaktas här. I nu existerande svensk-franska lexikon finns bara en bråkdel av dessa uttryck beskrivna. En studie på grundval av CPSF har gjort det möjligt att kartlägga de fasta uttryck som positionsverben ingår i och således ge en bättre beskrivning av hur positionsverben används i svenskan och vad de motsvaras av i franskan.

Verbet få

Verbet *få* är ett profilord i det svenska språket genom sin höga frekvens (det femte vanligaste verbet i svenskan enligt *Nusvensk frekvensordbok* 1971) och sin mycket komplexa användning. Vi ser i schemat nedan (som inte är fullständigt) att *få* kan vara huvudverb, modalt hjälpverb, aktionellt verb, kausativt hjälpverb, partikelverb och att det dessutom förekommer i en mängd mer eller mindre fasta uttryck med varierande betydelser (kollokationer). Någon direkt motsvarighet till detta svenska verb finns inte i det franska språkssystemet. För att finna motsvarigheter i franskan måste man utgå från de enskilda användningarna av verbet *få*. Dessa olika användningar kan man urskilja efter i första hand syntaktiska och i andra hand semantiska och pragmatiska kriterier. I det som följer skall vi kortfattat visa att den modala användningen av *få* tenderar att förekomma onormalt sällan i de svenska översättningstexterna medan franska motsvarigheter tenderar att bli överanvända i de franska översättningstexterna. Slutligen beskrivs hur kausativt *få* tenderar att förekomma onormalt ofta i de svenska översättningstexterna.

Den modala användningen av verbet *få* är mycket vanlig i idiomatisk svenska och verbet har då egenheten att kunna tolkas på olika sätt beroende på den situationella kontexten: från krav eller tvång ('måste, vara tvungen') till möjlighet ('få tillfälle/möjlighet') och tillåtelse ('få tillåtelse').

I CPSF finns ett tusental exempel på modalt använt *få* i de svenska originaltexterna men endast hälften så många i de svenska översättningstexterna. En förklaring till denna uppenbara underanvändning av det modala *få* i de svenska översättningstexterna kan vara att det franska språkssystemet

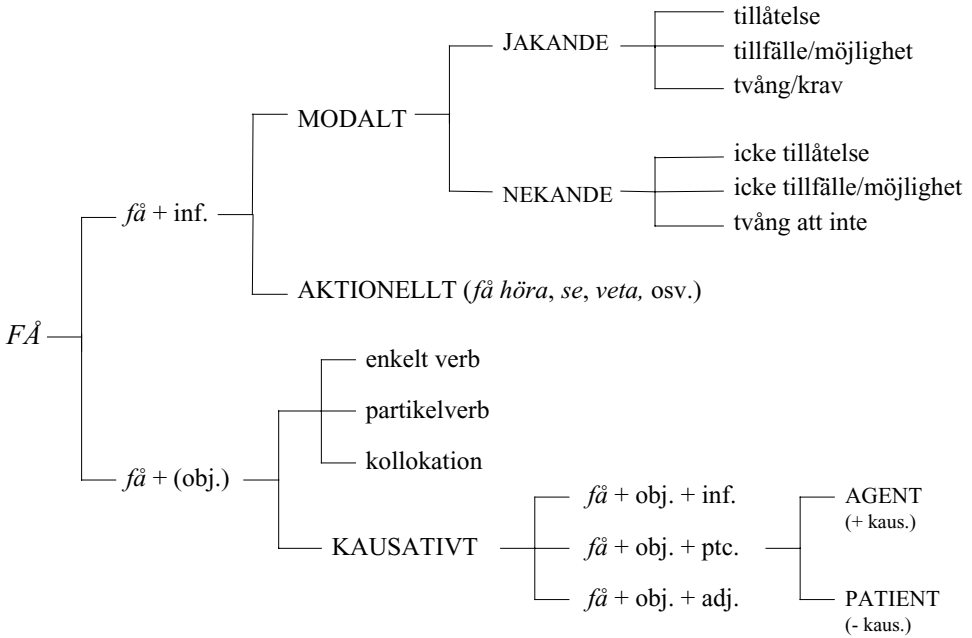

Fig. 3: Schema över användningstyper.

saknar ett verb med en användning som direkt motsvarar det modala *få*. Från franskan finns det ingen rak och enkel väg till detta verb i de svenska översättningarna.

De modala valörer som *få* uttrycker bestäms nästan alltid av kontexten och i idiomatisk franska finns det av allt att döma inte samma behov av att formellt uttrycka dessa valörer. En helt naturlig fransk motsvarighet är alltså ”nollekvivalens”, dvs. att direkt motsvarighet saknas i franskan. När man går från franska till svenska och studerar vad som är den franska källan till en given förekomst av *få* i svensk översättningstext finner man att nollekvivalens ofta föreligger. I (11–12) kan man inte peka på någon direkt källekvivalent till *få* i det franska originalet.

- (11) Varje gång bad modern att
få gå husesyn ← Chaque fois, la mère demandait à
visiter la maison (Queffélec)
- (12) jag fick springa för att
komma med en spårvagn
till kontoret ← j'**ai couru** pour attraper un tram
(Camus)

När man däremot studerar hur modalt *få* i svenska originaltexter har översatts till franska får man en annan bild av ekvivalensförhållandena. Noll-ekvivalens är ovanlig; i stället tar de franska översättarna gärna till uttryck som *avoir le droit de* 'ha rätt att' och *être obligé de* 'vara tvungen' eller något av de franska verben *pouvoir* 'kunna', *devoir* 'skola, böra, måste' och *falloir* 'måste', vilka därmed tenderar att överanvändas i fransk översättningstext (sammanlagt har dessa uttryck använts ca 450 gånger för att översätta *få*). I (13–14), som kan jämföras med (11–12), ser vi hur *få* återgivits med *pouvoir* respektive *être obligé de*.

- (13) Då såg han en bondgård
där han bad att **få ligga**
(Myrdal) → Alors il voyait une ferme et
demandait à pouvoir dormir
- (14) Jag **fick springa** för att
hålla jämna steg (Pleijel) → J'**étais obligé de courir** pour
rester à sa hauteur

Som källkvivalenter ger dessa franska uttryck däremot betydligt mera sällan upphov till en översättning med *få* (endast ca 100 gånger). Det modala *få* har andra konkurrerande uttryck i svenskan som uppfattas som mera närliggande eller prototypiska översättningar. På så sätt har *få* ofta översatts till franska med *avoir le droit de*, som är dubbelt så vanligt i fransk översättningstext, medan denna fras nästan alltid översatts till svenska med *ha rätt att* och inte med *få*. I korpusen finns det sålunda ett kontrastivt samband mellan *få* och *avoir le droit de* men detta gäller nästan bara i en riktning, nämligen från svenska till franska. I nekade satser är det vanligt att *få* översatts med *ne pas avoir le droit de* 'inte ha rätt att'. Den franska

källan till *få* i nekade satser är däremot nästan uteslutande uttrycken *ne pas devoir / ne pas falloir* 'vara tvungen att inte'.

(15) Du **får inte** (Sundman) → Tu n'as pas le droit

(16) Du får inte ← Tu **ne dois pas** (Magnan)

Ofta är betydelsen hos *få* vag. I (17–18) kan vi utelämnat *få* utan att egentligen förändra betydelsen – användningen av verbet är dock helt normal och bidrar till intrycket av idiomatisk svenska. Det franska verbet *pouvoir* har också en vag betydelse och man skulle mycket väl kunna skjuta in det i exempel (17) – *Mais ce serait bon de pouvoir mettre à nouveau le pied sur la terre ferme*. Det är därför lätt att förstå att verbet *pouvoir* gärna tas med i översättningen till franska från svenska, vilket vi kan se exempel på i (18). Man kan även förstå att det är lätt att glömma bort verbet *få* vid översättning till svenska i sammanhang där det inte finns något *pouvoir* i den franska källan. På grund av närvaron av högfrekventa modalverb (främst *kunna*) i svenskan innehåller de franska översättningstexterna ca 3 600 förekomster av *pouvoir* mot endast 1 900 i de franska originaltexterna. (Se fig. 4.)

(17) Men det skulle kännas gott att **få sätta foten på** stadig mark en gång igen (Moberg) → Mais ce serait bon de mettre à nouveau le pied sur la terre ferme

(18) Skönt är det för bönder att **få vila**, sade han (Sundman) → Pour un paysan, c'est bon de pouvoir se reposer, dit-il

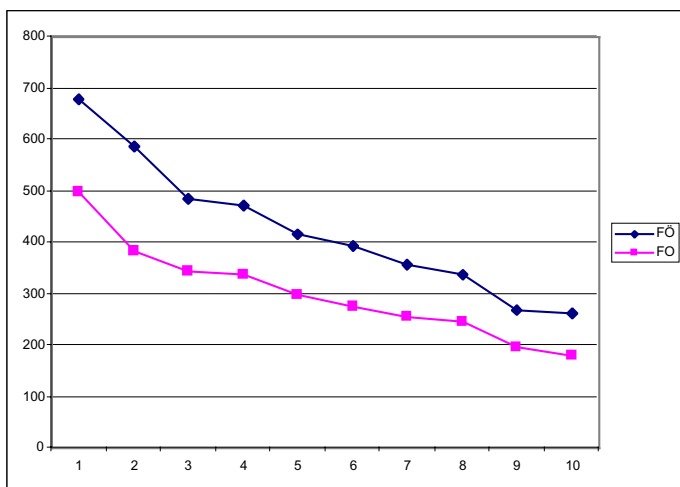

Fig. 4: Relativa frekvenser (per 100 000 ord) för *pouvoir* i FÖ och FO.

Kausativa konstruktioner uttrycker att någon eller något orsakar en handling eller en verksamhet (aktivitet, effekt, resultat, osv.) hos någon eller något. Den kausativa användningen av *faire*, verbalfrasen *faire à quelqu'un quelque chose*, är ett exempel på en struktur som är överanvänd i de svenska översättningstexterna (289 förekomster), vilket beror på att den ofta uppfattas som den prototypiska översättningen av det franska kausativa verbaluttrycket *faire faire quelque chose à quelqu'un*. Kausativt *faire* är sällan helt otänkbart som översättning av *faire*-konstruktionen men den är inte särskilt vanlig i idiomatisk svenska (80 förekomster i originaltexterna) och tycks ofta ha en stilistisk effekt. Den franska konstruktionen är däremot mycket vanlig i de franska originaltexterna och kan ses som en enhet som motsvaras av ett enkelt svenskt verb i vilket den kausativa betydelsen redan finns inbyggd. Vid översättning till svenska finns emellertid en klar tendens att gärna ta till den kausativa strukturen med *faire* i stället för ett enkelt verb:

<i>faire comprendre X à Y</i>	<i>få Y att förstå X alt. förklara X för Y</i>
<i>faire croire X à Y</i>	<i>få Y att tro X alt. inbilla Y X</i>
<i>faire disparaître X</i>	<i>få X att försvinna alt. ta bort X</i>
<i>faire souffrir X</i>	<i>få X att lida alt. plåga X</i>
<i>faire taire X</i>	<i>få X att tiga alt. tysta (ner) X</i>

Om vi till exempel ser på uttrycket *faire rire* som i (19) har det ofta över-satts från franska till svenska med *få att skratta*. Om man sedan söker på verbet *skratta* i korpusmaterialets svenska originaltexter finns mycket få exempel på ett sådant uttryck. En omvänd (konvers) struktur utan kausativt *få* som vi kan se exempel på i (20) är mycket vanligare. Om (20) vore en översättning *till* svenska, och inte *från* svenska som råkar vara fallet, hade vi emellertid mycket väl kunnat förvänta oss *Deras läten fick Hari att skratta* i stället för *Hari skrattade åt deras läten*.

(19) denna mening som mamma
upprepade <u>fick</u> oss <u>att</u>
<u>skratta</u> så att vi grät	←	cette phrase que maman répétait
nous faisait rire aux larmes
(Sarraute)
(20) Vi låg och lyssnade till
grodornas konsert i mörk-
ret. Hari skrattade åt deras
läten (Pleijel)	→	Nous écoutions le concert des
grenouilles dans l'obscurité.
Leurs coassements <u>faisaient rire</u>
Hari

De modala valörer som *få* aktualiserar uttrycks inte lika ofta i idiomatisk franska. De svenska översättarna påverkas av de franska originalen så att de ofta underanvänder detta svenska modala, komplexa och högfrekventa, verb eftersom en direkt ekvivalent saknas i franskan. De franska översättarna, å andra sidan, påverkas av svenskans strukturer och tenderar att med franska ord och fraser återge de valörer som *få* uttrycker i svenskan med resultatet att de franska översättningstexterna färgas av ett för franskan onaturligt stort inslag av dessa ord och uttryck. Ett liknande, men omvänt, resonemang kan föras beträffande det kausativa *få* där den intressanta slutsatsen vi kan dra är att svenskan och franskan har olika preferenser för att uttrycka kausativitet.

Sammanfattning

Datateknikens snabba utveckling under 1990-talet har gjort det möjligt att i elektronisk form bearbeta stora textmängder. Med denna utveckling har intresset för parallellkorpusar vuxit internationellt. Textdatabaser av detta slag utgör dynamiska verktyg inom den moderna kontrastiva språkforskningen, då de har en rad tillämpningar som är av betydelse för språkteknologi, språkpedagogik och kontrastiv lexikografi.

Vid Göteborgs universitets humanistiska fakultet pågår sedan några år tillbaka omfattande arbete med uppbyggnad av elektroniska parallellkorpusar för olika språk (SALT-projektet). Dessa parallellkorpusar skall så småningom bli tillgängliga och sökbara för allmänheten och blir då en nationell angelägenhet. Språkbanken (<http://spraakbanken.gu.se>) har de datalingvistiska verktyg och den specialkompetens som arbetet kräver och fungerar som navet i detta samarbete över institutionsgränserna.

Pauli Kortteinen och Mårten Ramnäs innehar doktorandtjänster inom den av Riksbankens Jubileumsfond finansierade forskarskolan i moderna språk.